

Csanda Sándor — könyve a bizonyíték — jól hasznosítja a magyarországi Balassi-irodalmat. Értetetlen hát számomra, hogy e vers elemzésekor miért nyit utat bizonytalanságának, miért nem fogadja el a Klaniczay Tibor által egyszer már frappánsan összefoglalt, végleges megoldásnak is elfogadható kép-magyarazatot: „a gőz Célia mezelen testén füstölög”¹⁰ — ami a magyar irodalom történetének kézikönyvébe is bekerült,¹¹ s amit, élve a kínálkozó alkalmal, ezúttal szerettem volna kiegészíteni, árnyaltabbá tenni.

Jankovics József

Két XVII. századi erdélyi énekszerző életrajzához

(Fráter Pál, Fráter István)

Apáról és fiúról van szó: Fráter Pálról és Istvánról. Előbbiről az Irodalomtörténeti Közlemények közölt 1901-ben helyreigazítandó adatokat,¹ utóbbiról pedig az 1963-ban megjelent *Magyar Irodalmi Lexikon*.

Fráter Pál (meghalt 1658-ban) katona ember volt. Kemény János írta önéletrajzában,² hogy I. Rákóczi György 1634-ben elfogatta várad Veres Mihály vádja alapján, és Váradon tartotta fogva. Sikertült azonban megszöknie. A Habsburg- király uralma alatt álló Felvidékre menekült. Innen írt epedő, vágyakozó verses leveleket feleségének, Barcsai Annának.

A nagyváradi Múzeumban letétbe helyezett Fráter-levéltárban fennmaradt egy keltezés nélküli ily verse, melyet a Liptó megyében levő Kriván hegység körüli helységek valamelyikéből írt. Ezt a versét ismertette Zsák J. Adolf 1901-ben, elfogadva egy későbbben ráírt 1660. évi dátumot. A keltezést Zsák önkényes módon azzal indokolta, hogy a levélíró „a szerencsétlen kimenetelű lengyelországi hadjárat után (1657), az erdélyi fejedelmi szék betöltése körül támadt nagy zavarok alatt Kemény Jánost pártfogolta, s ezért Kemény ellenlábásától száműzetett...”³

Zsák e megállapítása téves. Téves az 1660-as év is. A Fráter család — Madáchné Fráter Erzszi atyja, a családi levelesláda akkori őrzője — Nagy Ivánnal Fráter Pál életrajzát akként közölte,⁴ hogy I. Rákóczi György (meghalt 1648-ban) fogatta el. Ily értelemben írt róla Kemény János is. Az nem igazolható hogy II. Rákóczi György ellen fordult volna a lengyelországi hadjárat után.

Bethlen Miklós (1642—1716) — a későbbi erdélyi kancellár írja önéletrajzában, hogy midőn atyja 1658-ban Barcsai Ákos fejedelem mellé állt, II. Rákóczi György őt — a fiatal Bethlent elfogatta, de később a maga udvarába vette. Hogy ott jó dolga volt, „kiváltképpen Fráter Pálnak”, atyja jóbarátjának köszönhetette, „ki ekkor a fejedelemnek igen kedves és belső mindenesége volt”⁵.

En a vers keletkezését 1636—1640 körülre teszem. Ez években élhetett száműzetésben a Felvidéken. Feltevésemet több adat is alátámasztja:

1636 áprilisában az Erdélyből eltávozott Bethlen István — Bethlen Gábor fejedelem fivére — követelte az elfogott és elítélt Fráter Pál szabadonbocsátását.⁶

1636. október végén Lorántffy Zsuzsanna férjéhez — I. Rákóczi Györgyhez intézett egyik levelében ezt írja:⁷ „... Az jó békességet szívőből akarnám, de Édes Úram, ha meg kellene is engednem némelyeknek, kiváltképpen Fráter Pálnak, úgy engednék meg nekik, mint Salamon szeméinek...”

1640. évi száműzetésben élését bizonyítja egy ez évi lajstrom, melyben Fráter Pál Abaúj megyében szerepel.⁸

Fiáról, Fráter Istvánról (meghalt 1703-ban) az 1963-ban megjelent *Magyar Irodalmi Lexikonban* ez áll: „Fráter István (17. sz.) író. Életének részletei még nincsenek felkutatva. 1684-ben, a török elől menekülve, Teleki Mihály várában, Huszton tartózkodott. Itt írta meg patrő-

¹⁰ KLANICZAY Tibor: A szerelem költője. Renszánsz és barokk. Bp. 1961. 275.

¹¹ A magyar irodalom története 1600-ig. Bp. 1964. 474.

¹ ZSÁK J. Adolf: Bémelzei Fráter Pál verse feleségéhez 1660 körül. ItK 1901. 66—67.

² 1959. évi kiadás. 35., 210.

³ ZSÁK i. m. 66.

⁴ NAGY Iván: Magyarország családai. Pest 1858. IV. 260.

⁵ Bethlen Miklós Önéletírása. Bp. 1955. 171.

⁶ LUKINICH Imre: Bethlen István támadása 1636-ban. Száz 1910. 227.

⁷ SZILÁGYI Sándor: A két Rákóczi György fejedelem családi levelezése, 1632—1660. Bp. 1875. 30—32.

⁸ KORPONAY János: Abaúj vármegye monographiája. 1—11. Kassa 1866—1878.

2169 ITK gresináné 133. o.

nusának ajánlva *Paraphrasis* c. művét, amely mintegy 130, laposan moralizáló, egysztrófás versikéből áll. . .”

A verset Alszegehy Zsolt közölte 1917-ben, az Irodalomtörténeti Közleményekben. (Eredeti az MTA kéziratárában, M. irod. Quart. 62. jelzet alatt.) A vers datált (1684). Szerzője 1630 körül született a Bihar megyei Érkeserűben. Várad 1660. évi eleste után a Felvidékre menekült, Abaújba. Az 1670-es évek elején Apafi Mihály fejedelem szolgálatába állt. 1675-től a huszti vár alkapitánya volt, annak 1688. évi átadásáig. Az ő kapitánysága idején a huszti vár birtokosa Apafi fejedelem neje, Bornemisza Anna volt. Teleki Mihály csak a vár főkapitánya.

Móricz Béla

A kanti filozófia ismeretének legkorábbi nyomai hazánkban

Az *Irodalom és felvilágosodás* című kötet 201–228. oldalain *Kant első magyar követői* címen vázoltam fel, hogy a kanti filozófia milyen hamar megtalálta útját hazánkba, és hogy milyen jótékony hatást gyakorolt a magyar nyelvű filozófia intézményes megindulására. Ez egyúttal annak is ékes bizonyossága, hogy milyen gyors volt ebben az egyébként is nagyon mozgalmas korban az új eszmék terjedése hazánkban, és hogy milyen gyorsan találtak talajra nálunk is az Európában akkor komoly mozgalmakat támasztó áramlatok.

Tanulmányom elkészítése óta újabb nyomokra is bukkantam, illetve újabb bizonyosságait is találtam annak, hogy a Kant filozófiája milyen hamar ismertté vált nálunk is, elsősorban német nyelvi talajon.

Kant új korszakot nyitó munkája a filozófiában, a *Kritik der reinen Vernunft* (KRV), 1781-ben jelent meg, és a pozsonyi Philip Ulrich Mahler nyomdája már 1788-ban kiadja Samuel Heinicke konkordanciáját Kant műveihez *Wörterbuch zur Kritik der reinen Vernunft und zu den philosophischen Schriften von Herrn Kant* címen.

S. Heinicke (1727–1790) egész életét a siketnémák oktatásának szentelte. A németek úgy tartják őt számon, mint a siketnéma rendszeres oktatás megindítóját és az oktatás módszerének megalapozóját. Ő nyitotta meg Lipcsében az első siketnéma intézetet 1778-ban. De hogy ő egyben a kanti filozófia egyik legelső lelkes követője, Kant nagyságának egyik legelső felismerője, arról nem beszélnek a német lexikonok (Der grosse Brockhaus, Meyer), és még csak említést se tesznek erről a Pozsonyban megjelent munkájáról. *Der Grosse Brockhaus* csupán azt jegyzi meg, hogy „a szabad fejlődéssel kapcsolatos gondolatai a kanti eszmék befolyása alatt állottak”.

A *Wörterbuch*hoz írott előszavában (III–XXIII.), ahol így nevezi meg magát: „Director des Churfürstlichen Instituts für Stumme in Leipzig”, rövid kis történeti visszapillantás után úgy beszél a KRV-ről mint „az emberi szellem büszkeségéről”, amely „teljesen tökéletes és befejezett”, s amely „sz ember hasznára és gyönyörűségére” szolgál, „a németeknek megkülönböztetően becsületére” válik (XI.). S ha az abban lefektetett tanok ma még — mint mondja — némi ellenkezésre találnak is, az is érthető, hiszen Newton felfedezései sem terjedtek el gyorsan.

Kant művei közül az addig megjelenteket mind felhasználja konkordanciájában, tehát a KRV-on kívül a *Prolegomena*t, a *Grundlegung der Sitten*-t és a *Metaphysik der Natur*-t.

Azt viszont nem magyarázza meg, hogy mi a célja az egész szótárral (1–135.). Világos, hogy kalauz akart az lenni Kant műveinek olvasásához. Ezért aztán határtalan szorgalommal gyűjtötte egybe az egyes címszókhoz az anyagot Kant különböző munkáiból. De az is csak természetes, hogy a különböző munkákból vett idézetek között alig van valami összhang. Így aztán az egész vállalkozás gyakorlati szempontból bizony nagyon kétes értékű, majdnem eleve kudarcra ítélt. Hiszen a kikapott definíciók és mondatfoszlányok üresen lógnak egymás mellett. Kant gondolkozását így ezekből megérteni és értékelni egyáltalán nem lehet; ahhoz ugyanis a munkák összefüggő értelmezése szükséges.

Ha például a *Ding* fogalmához fűződő szemelvényeket nézzük csupán, nyomban látjuk, hogy eleve mennyire reménytelen volt az egész vállalkozás.

Azt viszont nem lehet elvitatni, hogy megvan az az érdeme az írónak, hogy Kant nagyságát ily korán elismerte, illetve, hogy a kanti filozófiát méltónak és jelentősnek tartotta arra, hogy konkordanciával próbáljon hozzájárulni a kanti filozófia megértéséhez.

Arról sem tesz említést, hogy művét miért éppen Pozsonyban jelentette meg. Ennek bizonyára politikai, illetve a cenzúrával kapcsolatos vonatkozásai lehettek. Hazánkban akkor még a cenzúra nem értesült azokról a vitákról valószínűleg, melyeket Kant tanai nagyon is hamar kiváltottak Németországban.